

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

УДК 631.145:635

Д. В. Грибова

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Сформовано підходи до ефективного функціонування ринку овочевої продукції в умовах нестабільної економічної ситуації та наведено пропозиції щодо підвищення рівня інтенсивності виробництва в овочівницькій галузі.

Ключові слова: ефективність, функціонування, ринок, овочева продукція, галузь, виробництво, конкурентоспроможність.

Сформированы подходы к эффективному функционированию рынка овощной продукции в условиях нестабильной экономической ситуации и приведены предложения по повышению уровня интенсивности производства в овощеводческой отрасли.

Ключевые слова: эффективность, функционирование, рынок, овощная продукция, отрасль, производство, конкурентоспособность.

The approaches of effective functioning the market of vegetable production in conditions of an astable economic situation and offers of increase of level of intensity of manufacture in vegetable-growing branch are made.

Keywords: efficiency, functioning, market, vegetable production, branch, manufacture, competitiveness.

Продовольче забезпечення населення є однією з найбільш актуальних проблем сучасного суспільства. Задоволення його потреб в овочевій продукції – одне з головних завдань функціонування АПК. Останнім часом у зв'язку зі зниженням споживання м'яса та молочних продуктів середньодобовий раціон людини збіднюється на протеїн, жири, кальцій, залізо, ретинол, бета-каротин, тіамін, рибофлавін та ніацин. Але вживання продукції рослинного походження, зокрема овочів, поповнює його жирами, ретинолом та аскорбіновою кислотою.

У продовольчому балансі задоволення споживчого попиту овочева продукція займає третє місце після м'яса і м'ясопродуктів, молока й молокопродуктів, що підкреслює особливість та достатню самостійність овочевого ринку у складі аграрного ринку України. Проте ринок овочевої продукції поки що залишається нерегульованим.

Питання становлення сучасного овочевого ринку розкрили у своїх роботах: В. І. Бойко, В. І. Криворучко, П. М. Макаренко, В. Я. Амбросов, В. О. Муковоз, Р. В. Левкіна, А. І. Шумейко, В. В. Лазня, О. В. Федько, І. М. Брюховецький, Н. І. Строченко, О. І. Лебединська та ін. Проте прикладний аспект формування овочевого ринку, особливо під кутом комплексного дослідження системи виробництва, переробки, зберігання і збуту, залишається недостатньо вивченим. Мало

також праць, що стосуються нових підходів до теоретико-методологічного визначення суті ринку, економічних проблем його формування та функціонування, аналізу ситуації, що склалася на внутрішньому і зовнішньому його рівнях, прогнозу розвитку галузі та окреслення напрямів підвищення економічної ефективності функціонування овочевого ринку.

Ринок овочевої продукції – це система установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є управління виробництвом, сферами переробки та збереження овочевої продукції на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб громадян.

Координація розвитку овочевого ринку в напрямку поглиблення внутрішньої та розширення зовнішньої інтеграції дозволить сформувати ефективно функціонуючий ринок в Україні. Вважаємо, що аргументоване визнання ринку слід зафіксувати у відповідних нормативно-правових актах.

Процеси формування та функціонування овочевого ринку мають свої особливості, які можна розподілити на групи. Перша їх група збігається з особливостями формування та функціонування загальнонаціонального сільськогосподарського ринку. Друга – має характер, притаманний тільки овочевому. Це – високі витрати праці під час виробництва овочевої продукції, досить широкий набір овочевих культур, які мають свої технологічні відмінності, тобто відсутність монокультури; низький ступінь зберігання овочевої продукції; розпорошеність та неефективність формування пропозиції (через зміну форм власності); спонтанне, позбавлене зовнішнього цілеспрямованого впливу формування ринку, яке має незавершений характер; просторова локалізація обмінних процесів; обмеженість просування продукції по території країни; низький рівень товарності галузі в системі сільськогосподарського ринку. Ці особливості за недостатньої уваги з боку держави (фінансування, пільгове оподаткування та ін.) призводять до неефективного його формування і функціонування.

Дослідження структурних змін у виробництві овочевої продукції за природно-кліматичними зонами свідчать, що з 1990 р. вирощування цибулі ріпчастої, томатів та огірків згортається в Степовій зоні, найбільш сприятливій для цих культур, а в Лісостепу, Поліссі та Карпатах – розширюється. Тобто господарства дрібно-товарного сектора вирощували малоадаптовані для тієї чи іншої зони овочеві культури. Незаможність споживачів спонукала їх займатися самозабезпеченням, в основі якого лежить ручна малопродуктивна праця. Усе це призвело до економічної недоцільності міжзонального обміну.

Протягом 1990–2012 рр. в Україні відбулася помітна диверсифікація каналів реалізації, зросли її обсяги за нетрадиційними для планової економіки шляхами – майже 53 %. Виробники реалізують продукцію комерційним структурам – посередникам, які не звітують органам офіційної статистики. Отже, функціонування овочевого ринку набуває непрозорого характеру.

Дослідження економічної ефективності овочівництва в АР Крим показало, що протягом п'яти з дев'яти останніх років реалізація овочів була збитковою і тільки після 2009 р. господарства почали отримувати прибутки (табл. 1).

Одна з головних вимог до виробників в умовах ринкового механізму господарювання полягає в забезпеченні конкурентоспроможності продукції та ефективного її виробництва.

Встановлено, що за поглиблення спеціалізації у виробників закладено значний резерв підвищення ефективності овочівництва. Зі збільшенням посівної площі на 1 господарство від 5 до 25 га рівень рентабельності підвищується від 32,7 до 34,5 %,

а понад 25 га – до 35,1 %. У разі зростання валового виробництва від 365 ц до 6,6 тис. ц урожайність зростає від 56,5 до 134,9 ц/га, тобто у 2,4 разу. Собівартість знижується майже в два рази.

Таблиця 1

**Економічна ефективність овочівництва відкритого ґрунту
в АР Крим за 2005–2012 рр.***

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Урожайність, ц/га	94	62	70	88	68	76	100	109
Затрати праці на 1 ц, люд.-год	8,8	11,8	10,7	8,3	13,6	11,5	5,2	9,8
Прибуток (збиток), тис. грн	-3100	-1571	+515	-691	-874,1	+111,3	+196,7	+32,7
У т.ч.: на 1 ц продукції, грн	-11,58	-7,5	2,5	-4,3	-8,2	+1,5	+1,9	+1,1
на 1 га, грн	-1082,6	-468,4	173,9	-377,5	-364,2	+79,5	+140,5	+41,2
Рівень рентабельності (+), збитковості (-)	-29,7	-21,0	7,2	-12,0	-23,7	+4,9	+14,8	+3,2

* Розрахував автор на основі даних Державної служби статистики України.

Магістральний шлях розвитку овочівництва полягає в його інтенсифікації. Ми розробили нормативи витрат на 1 га основних овочевих культур з урахуванням обсягів виробництва. Ці нормативи можна застосовувати в ході розробки бізнес-планів господарств, обґрунтування потреб в кредитах для розвитку овочівництва.

Одним із найбільш дієвих факторів інтенсифікації овочівництва є широке і швидке впровадження нових конкурентоспроможних сортів і гетерозисних гібридів, пристосованих до ґрунтово-кліматичних умов відповідних зон України [2].

Дослідження дозволило розробити методичний підхід щодо обрахунку річного економічного ефекту від впровадження нового сорту (гібрида). В його основу покладено врахування приросту врожайності, якості (за різними показниками, у тому числі маркетинговою привабливістю), застосування сучасної технології виробництва. Річний економічний ефект від впровадження нового сорту (гібрида) в овочівництві становить від 6 до 12 тис. грн з 1 га.

У безперервному забезпеченні населення АР Крим овочами протягом року важливе значення має товарна доробка, зберігання та переробка продукції. Овочеві консерви – основний товар ринку перероблених овочів. У республіці достатня кількість потужностей для виробництва консервів, проте рівень їх використання в окремі роки становив 6–7 % через недостатнє забезпечення сировиною та слабку матеріально-технічну базу.

У 2012 р. у загальному асортименті овочеконсервної продукції окремі види консервів становили таку частку: овочеві закусочні – 1,1 %, натуральні – 4,2 %, огірки консервовані – 2,9 %, томати консервовані – 0,7 %, маринади – 0,5 %, соки овочеві – 1,2 %, інші овочеві консерви – 18,5 %, томатний сік – 2,5 %, томатний напій – 0,5 %, томатний соус – 9,9 %, кетчуп – 3,6 %, паста томатна – 1,7 %.

Ринок переробки овочевої продукції в АР Крим зокрема та Україні взагалі на сьогодні перебуває у вкрай незадовільному стані, оскільки не може забезпечити потреби внутрішнього споживача.

Дослідження показують, що основні канали торгівлі овочами такі: крупний оптовий продаж (оптові та стихійні ринки) – 25 %, дрібний оптовий (самовивезення посередниками) – 10 %, роздрібний продаж (продовольчі ринки в населених пунктах, торгівля біля автошляхів) – 50 %, бартерні угоди – 10 %, продаж

організаціям – 5 %. Отже, типові схеми просування овочевої продукції: виробник – крупний оптовий продаж – споживач; виробник – дрібний оптовий продаж – споживач; виробник – роздрібна торгівля – споживач.

Ключова роль у функціонуванні ринку належить ціні, яка впливає на поведінку споживачів та продавців. У ході вивчення цінової ситуації помісячно за вибірковими каналами реалізації в 2012 р. було встановлено, що найвища ціна на овочі з відкритого і закритого ґрунту була на ринку (реалізація через магазини, палатки). Овочі, продані за іншими каналами реалізації, були дешевші.

Вивчення попиту на овочеву продукцію за даними дослідження 10 міських ринків АР Крим свідчить про те, що в 2012 р. було продано тільки 11,9 тис. т овочів (39 % овочів попереднього року). Загальний товарообіг знизився на 24 млн грн. Високий попит був на капусту пізню свіжу – 12,6 %, огірок – 12,7 %, томат – 17 %, цибулю зелену – 2,1 %, петрушку та редиску – по 1,8 %. Найменший попит мав часник – 1,3 %, салат, редька та щавель – по 0,1 %. Перероблені овочі (капуста квашена, огірки й томати солоні) у загальному обсязі проданих овочів становили тільки 3,4 %.

Виробництво овочів в Україні достатнє для повного забезпечення потреб населення та народного господарства. При цьому їх щорічне споживання буде доведено до 161 кг на людину, що відповідатиме раціональним нормам харчування, обґрунтованим НДІ гігієни харчування. Досягти цього реально до 2018 р. У більш далекій перспективі (2022) Україна спроможна виробити 7,88 млн т овочів за рік.

Можливості раціонально обґрунтованого експорту країни збільшаться до 240–250 тис. т. Його розширення доцільне лише за подальшого зростання виробництва, що можливо лише в далекому майбутньому (орієнтовно 2020 р.). Для цього необхідно: встановити квоти на імпорту продукції; створити умови для кооперації дрібнотоварних виробників через пільгове оподаткування і кредитування, дотації на закупівлю добрив, агрохімікатів, техніки, паливно-мастильних матеріалів; надати державну підтримку виробникам насіння овочевих культур через налагодження чіткої системи його виробництва від оригінального до репродукційного; за допомогою пільгового кредитування сприяти створенню машинно-технологічних станцій для надання послуг у механізації виробництва овочів.

Одним із головних шляхів виведення овочівницької галузі на світовий рівень продуктивності виробництва за одночасного забезпечення високої якості продукції є здійснення активної інноваційної політики держави, спрямованої на розвиток і стимулювання діяльності підприємств, які займаються вирощуванням овочів. Це вирішальний чинник подолання кризових явищ, стабілізації і зростання економіки.

У виробництві овочів в Україні поки що існує система, в умовах якої держава замовляє науковим установам відповідні науково-дослідні роботи і переважно сама організовує їх впровадження. Однак процес засвоєння результатів науково-дослідних та інженерно-технологічних розробок, які являють собою інноваційні проекти, відбувається повільно.

Ідея нового товару, запропонована ринком, – вирішальний фактор успіху діяльності овочівницького підприємства. Причому ринкова орієнтація на споживача має домінувати на всіх етапах. Тому ми висуваємо концептуальну модель розвитку підприємницької діяльності на овочевих виробництвах, яка розглядає впровадження інновацій як важливий складник маркетингової діяльності з відповідними етапами його проведення.

Модель господарства, створеного на інноваційній базі, можна вважати найбільш прогресивною, оскільки вона передбачає на основі маркетингових досліджень запровадження інновацій, які сприятимуть значному підвищенню гнучкості цього підприємства на ринку за рахунок забезпечення високої конкурентоспроможності вироблених овочів.

Такі інновації, як високоврожайне гібридне насіння, оптимальні схеми розміщення та густота сівби рослин, краплинне зрошення, внесення мінеральних добрив, використання регуляторів росту рослин можуть підвищити рівень рентабельності виробництва овочів до більше ніж 100 %.

Упровадження інновацій у виробництво капусти, цибулі та інших овочів, за нашими розрахунками, на 1 га посівів забезпечує прибуток близько 11 тис. грн за 120 %-го рівня рентабельності й окупності витрат протягом двох років. Правильні зберігання, переробка і реалізація овочів відкритого ґрунту можуть сприяти одержанню з 1 га посівів прибутку близько 61,7–61,8 тис. грн.

У ході дослідження ми розподілили овочеві підприємства різних форм власності АР Крим за розміром посівних площ на чотири групи: I група – до 2 га, II група – від 2 до 10 га, III група – від 10 до 100 га, IV група – понад 100 га. За результатами групування визначено залежність між зібраною площею та виробничою собівартістю 1 ц овочів у вигляді емпіричних ліній регресії (табл. 2).

Таблиця 2

Рівняння регресії зв'язку між зібраною площею та виробничою собівартістю 1 ц овочів у господарствах АР Крим за 2011–2012 рр. *

Група господарств	Форма залежності	Формула розрахунку	Коефіцієнт кореляції
I	Ступенева	$y = 153,3x^{-0,4147}$	R = 0,8296
II	Лінійна	$y = -12,751x + 226,34$	R = 0,8007
III	Ступенева	$y = 2486,1x^{-0,8446}$	R = 0,8232
IV	Лінійна	$y = -0,029x + 103,31$	R = 0,8604

* Розрахував автор на основі даних Державної служби статистики України.

Наведені математичні залежності з високим рівнем адекватності (коефіцієнти детермінації дорівнюють 0,64...0,74) вказують на існування зворотного зв'язку між площею овочевих культур у господарствах з різною концентрацією виробництва овочів та їх собівартістю. Про тісний зв'язок між цими показниками свідчать також значення коефіцієнтів кореляції (0,80...0,86).

Екстенсивні (традиційні) технології виробництва застосовують у господарствах із площею посіву до 10 га. Більші площі посіву дають більший прибуток, а зростання останнього дозволяє застосовувати нові прийоми вирощування. Залежно від збільшення площ розширюється запровадження інновацій до повної відмови від традиційних технологій.

Прибутковість виробництва овочів зростає за умови збільшення витрат на маркетингову діяльність, коли додаткові витрати на забезпечення ефективної збутової політики приносять додаткові прибутки. Торгова марка господарства – потужний інструмент виробника продукції або конкурентна інформація. Реалізація продукції під власною маркою сприяє збільшенню продажів і залученню нових

клієнтів. На даний момент для виробників овочевої продукції найпростішим варіантом стало використання торгової етикетки, що змушує їх цивілізовано підходити до просування своєї продукції, особливо в мережі супермаркетів.

Висновки. Під ринком овочевої продукції слід розуміти систему установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є управління виробництвом, сферами переробки та зберігання овочевої продукції на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб громадян.

Вивчення потенціалу споживчого попиту овочевої продукції показало, що вона займає третю позицію після м'яса і м'ясопродуктів та молока й молокопродуктів. Дефіцит споживчого попиту на продукцію овочівництва серед вищевказаних продуктів найменший. Тому в системі ринків сільськогосподарської продукції як самостійний складник необхідно виділити овочевий ринок, оскільки для цього існують не тільки теоретико-методологічні основи, а й практичні причини.

Магістральним шляхом розвитку овочівництва є його інтенсифікація, рівень якої за останні роки значно знизився. В умовах ринкової економіки дуже важливо раціонально використовувати всі виробничі ресурси з урахуванням науково обґрунтованих норм, що дозволить досягти високих результатів в овочівництві. Ці нормативи можна застосовувати в ході розробки бізнес-планів господарств, обґрунтування потреб у кредитах для розвитку овочівництва.

Бібліографічні посилання

1. **Лихацька К. В.** Методологія обліку витрат на виробництво / К. В. Лихацька // Вісн. ХНАУ. – 2002. – № 8. – С. 213–216.
2. **Міронова Л. О.** Формування ринку овочевої продукції / Л. О. Міронова // Ринкова трансформація економіки АПК : монографія : у 4 ч.; за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. – К. : ІАЕ, 2002. – Ч. 4. – С. 342–343.
3. **Петруня Н. В.** Застосування економіко-математичних методів у прогнозуванні розвитку овочепродуктового підкомплексу АПК / Н. В. Петруня, Г. П. Дмитрійчук // Аграр. вісн. Причорномор'я. – 2005. – Вип. 27. – С. 181–184.
4. **Червен І. І.** До питання розвитку овочівництва у Миколаївській області / І. І. Червен, Г. М. Рябенко // Вісн. аграр. науки Причорномор'я. – 2003. – Вип. 1 (21). – С. 8–11.

Надійшла до редколегії 30.11.2013